

Anti-ziganism – från ryktesspridning till nätkampanjer

Heléne Lööv

Universitetslektor, Uppsala Universitet, Historiska institutionen, Biträdande föreståndare centrum för polisforskning Uppsala. E-post: Helene.Loow@hist.uu.se.

Vid sidan av de statligt sanktionerade åtgärderna har det under århundraden existerat en djup och folklig antiziganism. Den anti-romska agitationen är ett ständigt återkommande tema i olika former av rasistiska grupperingars propaganda och ideologi. Stundtals intensifieras den här typen av agitation, som under 2014, då tiggande EU-medborgare hamnar i blickfånget i debatten. Många av kampanjerna har flyttat ut på sociala medier. Organiserade och oorganiserade individer/små grupper av människor startar t ex Facebookgrupper och ser en möjlighet att nå ut, och enskilda människor upplever att de är del av en större grupp.

Anti-Roma attitudes have excited for centuries among the population, side by side with state regulations. Anti-roma attitudes is repeatedly expressed in the rhetoric of white supremacy groups and one of the core elements in their ideology. At different points in time – such as current debate about poor begging Eu Citizens – the propaganda increases, and the anti-roma issue is one of the issues were they can reach out far behind their normal followers. The campaigns on social media create a symbiosis between organized and none organized initiatives and individuals and creates an image that the individuals taking part in these are part of a larger community – a "silent majority".

Den romska folkgruppen tillhör våra äldsta minoritetsgrupper och har i dag officiell status som nationell minoritet. Trots detta är det en minoritet vi har förhållandevis lite kunskap om inte minst ur ett historiskt perspektiv. Vad som dock kan konstateras är att romerna under århundraden utsatts för särbehandling av staten. 1560 kom ett påbud från ärkebiskopen Laurentius Petri om att barn till romer och resande inte skulle få döpas, att de inte fick begravas på kyrkogårdar och att prästerna inte fick befatta sig med dessa gruppers avlidna. 1637 utfärdades en förordning om att resande och romer skulle fördrivas ur landet. Även om de svenska lagarna mildrades för romer/resande under 1700- och 1800-talet hade myndigheterna stora legala möjligheter att begränsa gruppernas livsvillkor bl. a genom den s.k. Försvarslöshetsstadgan, som 1885 efterträdde av en lagstiftning mot lösdriveri. Under 1900-talet genomfördes de s.k. Tattarinventeringarna, (som även berörde romer) 1907, 1922, 1944 och 1954 t.¹ Dessa – som i sin tur var baserade på både förmoderna negativa föreställningar om romer och resande och på rasbiologiska föreställningar – kom till följd av att de var såväl initierade som sanktionerade av staten att legitimera och förstärka den negativa synen på dessa grupper. Den statliga politiken var således både en praktisk konsekvens av en förmodern antiziganism och gav dessutom antiziganismen en legitimitet i det framväxande folkhemmet.

Vid sidan av de statligt sanktionerade åtgärderna har det under århundraden existerat en djup och folklig antiziganism. På samma sätt som antisemitismen är anti-ziganismen ett sorts sedan århundraden existerande bakgrundsbrus som återfinns i Europa och som är oändligt lätt att aktivera och medvetet eller omedvetet, (det senare i bemärkelsen av att nya versioner av uråldriga negativa kollektiverande föreställningar uppfattas som vedertagna ”sanningar” och inte fördomar), reproducera. Med antiziganism ska i detta sammanhang förstås rasideologiskt eller kulturellt betingade negativa föreställningar om romer och resande.

Under 1980-talet började det stora uppvaknandet – rasism, antisemitism, islamofobi, homofobi och antiziganism, i dess organiserade såväl som oorganiserade form, fick succesivt en allt större plats i samhällsdebatten. Men processen var gradvis och stundtals långsam och det kom att ta tid innan alla olika former av fientlighet och avståndstagande kom att uppmärksammas och erkännas. Det var under 80- och början av 90-talet till exempel långt ifrån självklart att våld och trakasserier mot homosexuella skulle ses som ett utslag av någon form av ideologi eller föreställningsvärld, eller att trakasserier, diskriminering och våld riktat mot romer gjorde detsamma, och termen islamofobi hade ännu inte gjort sitt inlägg i den offentliga debatten. Som regel klumpades dessa begrepp i den offentliga

¹ Se t ex i Förslag till lag om lösdriivares behandling m.fl författningar (SOU 1923:2) redovisas fattigvårdslagstiftningskommittén ”undersökning rörande tattare och zigenare, deras förekomst inom Sverige och levnadssätt. Tattarnas antal och levnadsförhållanden i Sociala Meddelanden 55 (Stockholm 1945) avses 1943 års inventering), Zigenarfrågan; Betänkande SOU 1956:43.

debatten samman under beteckningen ”rasism och främlingsfientlighet”. Just ordet ”främlingsfientlighet” blir i dessa sammanhang en märklig term eftersom vi i många fall inte talade om några främlingar alls utan om minoriteter som funnits i Sverige i århundraden. Ändå var de för evigt betecknade som främlingarna, intressant nog även av de som i debatten och i den politiska retoriken tog avstånd från fördomarna och sade sig bekämpa de samma. Ordet främlingsfientlighet var den gängse termen i anti-rasistiska sammanhang, och detta blottlägger på sätt och vis hur djupt rotade och omedvetna föreställningarna om vilka som är självklart inkluderade i nationen och vilka som är förvisade till den eviga rollen som främlingar oavsett hur länge gruppen i fråga varit en del av samma nation. Användandet av ordet främlingsfientlighet skymde också vad det var för fientlighet det egentligen handlade om. Avståndstagandet och fientligheten har aldrig riktats mot alla ”främlingar”, den har alltid varit högst selektiv och varierat över tid. Det är få människor som är generellt främlingsfientliga – det är fullt möjligt att vara mycket fientligt inställd mot en minoritet och samtidigt vara en hängiven försvarare av en annan. Vem som intar vilken position avgörs av vilken minoritet vi just nu talar om.

Antiziganismen har sedan mellankrigstiden varit ett frekvent och allestädes närvarande inslag i den organiserade rasismens agitationen – om

judarna betraktats som ”ondskefulla, dolska manipulatörer”, har romerna framställt som ”asociala, opålitliga och kriminella element”. Båda grupperna utmålas som ”lögnare”, ”bedragare”, ständigt sysselsatta med att ”manipulera” och ”utnyttja” samhället och enskilda individer. Den antiromska agitationen är ständigt närvarande i en över årtiondena strid ström av artiklar som ofta rör olika former av kriminalitet, i vilka en hel grupp kollektivt skuldbeläggs för individers agerande och där bilden av en ”kriminell kultur” som hotar samhällets bestånd frammanas.² På temat invandrare och kriminalitet skrev Nordiska Rikspartiets tidskrift Nordisk Kamp i ett första maj upprop redan 1970 följande:

*Vårt land översvämmas av utländska äventyrare, desertörer, som visar sig vara slipade knarkförsäljare och dito langare. Av arbetskygga från all världens hörn. Våra gränser öppnas för Europas judar och zigenare, negrer och andra u-landsfolk. Och alla dricka de ur kampens källa. Den källa, som Sveriges arbetare med kampens alla mödor åstadkom, för att deras barn, deras efterkommande VI idag levande generationer svenskar skulle njuta av och ständigt fylla. MEN KÄLLAN TÖMMES SKÄNDLIGEN ÖVER INTERNATIONALISMENS ALTARE*³

I decennier frammanades i olika undergroundtidskrifter bilden av ”de kriminella, parasitära romerna”. När

² För svensk antiziganism se Jan Selling, Svensk antiziganism, fördomens kontinuitet och förändringens förutsättningar, Sekel, 2013.

³ 1 maj, Nordisk Kamp nr 2 1970, s 7-9.

den kommunikativa digitala revolutionen kom under 1990-talet flyttade agitationen ut på nätet och på många grupper och nätverks hemsidor återfanns praktiskt taget dagliga notiser om brott som romer påstås ha begått. Under rubriker som ”Zigenarna värst – enligt Malmöpolisen”, ”äldring överfallen, kidnappad och rånmiss-handlad”, frammanades den urgamla föreställningen om ”hotfulla”, ”kriminella” romer, som drog från ort till ort och begick inte bara brott utan särskilt avskyvärda brott mot äldre, kvinnor och barn. På många sätt skulle man kunna säga att den antiromska agitationen är ett ständigt återkommande tema i olika former av rasistiska grupperingars propaganda och ideologi, där föreställningar om ”kriminella”, ”parasitära” ”ociviliserade”, ”hotfulla” romer ständigt reproduceras. Den antiromska agitationen torde dessutom vara den minst omdiskuterade formen av rasistiska föreställningar. Tidigare gömdes anti-ziganismen under samlingsbegreppen ”främlingsfientlighet” och ”invandrarfientlighet” – eller benämndes ”diskriminering” – och när begreppen successivt förändrades under 1990-talet till att tala om olika former av rasism, anti-Semitism, homofobi och islamofobi tenderade anti-ziganismen, trots att den närmast daglig och rutinmässigt manifesterades på olika nätsidor, att hamna i skymundan i debatten.

Stundtals intensifieras den här typen av agitation, som under 2014 då tiggande EU-medborgare – av vilka

en grupp utgörs av rumänska och bulgariska romer – hamnar i blickfånget i debatten. Vid dessa tillfällen lever den antiromska agitationen i symbios med negativa föreställningar om romer som finns latent hos betydligt större delar av befolkningen – antiziganism är på inget sätt knuten till någon särskild ideologi, och på samma sätt som antisemitismen existerar den överallt, och då många av kampanjerna flyttat ut på sociala medier vimlar dessa av ändlösa historier där antiromska stereotyper reproduceras i modern tappning. I dessa fora, liksom tidigare i lokalsamhällen, lever det organiserade och oorganiserade i symbios med varandra och förstärkande varandra. Aktivisterna, så väl organiserade sådana som oorganiserade individer/små grupper av människor, som startar t.ex. Facebookgrupper ser en möjlighet att nå ut och upplever att de får ett ökat stöd för sina uppfattningar. Enskilda människor upplever att de är del av en större grupp och att de flesta ”egentligen tycker som dom”.⁴ I Facebookgrupper som t.ex. ”Nej till tiggare i Sverige”, ”Nej till tiggare i Sverige – Utan censur”, ”Ut med tiggarna från Sverige” och den växande floran av lokala anti-tiggare Facebookgrupper, flödar så väl negativa attityder till fattiga utsatta människor som anti-ziganismen fritt. Där delas myter och s.k. ”berättelser ur livet” som förträdesvis handlar om att tiggarna i ”verkligheten” är rika, organiserade i kriminella ligor, ”parasiter”, ”våldsbenägna” etc. Dessa berättelser har ofta karaktären av personliga histo-

⁴ Heléne Löw, Nazismen i Sverige 2000 – 2014, Ordfront 2015.

rier om tiggare som olika människor mött blivit lurade av, avslöjat när de åker i väg i flotta bilar eller byter om till dyrbara kläder etc. Stundtals är berättelserna illustrerade med bilder och filmer, som uppges som bevis. Dessa historier är många gånger diffusa och det råder många gånger oklarheter om varifrån de egentligen kommer. Dessa ”berättelser ur livet” är ingenting nytt, de återfanns tidigare i olika former av undergroundtidskrifter, och de traderas vidare muntligt i lokalsamhället. Det som tidigare viskades i lokalsamhället, eller framfördes i anonyma brev, flödar nu således i stället på nätet, där grupper av individer med samma objekt för sina aggressioner lätt kan hitta varandra och skapa olika former av gemenskaper. Dock fungerar det givetvis på samma sätt åt andra hållet, det är lika lätt att starta sympatikampanjer och väcka opinion mot hatkampanjer av olika slag. I olika sociala fora pågår dagligen en form av digitalt ställningskrig.

Under 00-talet kom de virtuella världarna att växa snabbt i omfattning och vi kan nu tala om två parallella världar – en digital och en fysisk – som lever i en ständig symbios och är så integrerade i varandra att de knappast kan existera utan varandra. Det är i det närmaste omöjligt att göra en sammanställning över de hemsidor som finns med rasistiskt, antisemitiskt, homofobt, antiziganistiskt eller antimuslimskt material, då internet är en ständigt föränderlig värld där hemsidor kommer och går i en strid ström.

Centralt för att förstå de processer av fientlighet och eskalerande våld, som då och då flammar upp i lokal-

samhällen, är symbiosen mellan det organiserade och det oorganiserade, liksom kopplingen mellan en fientlig diskurs och aktiva handlingar i form av trakasserier, hot och våld. I det följande återfinns ett exempel på hur dessa processer kan fungera. Under slutet av 1980-talet och första halvan av 1990-talet, svepte en våg av attentat mot flyktingförläggningar och våldsdåd över landet. Attackerna sammanföll med en mobiliserings- och radikaliseringsvåg från vit maktgrupperingar; Ny demokratis intåg i riksdagen; en intensifierad aktivitet från lokala populistpartier med antiflyktingagitation på agendan och Sverigedemokraternas parlamentariska genombrott på lokalplanet.

Attentatsvågen kulminerade i början av 1990-talet. Under den mest intensiva perioden, 1990-1992, förövades 213 angrepp mot asylsökande och flyktingförläggningar. Det rörde sig om misshandel, bränder, skadegörelse, framkallande av fara, olaga hot, uppvigling, korsbränningar, ofredande och stölder. Det grova våldet var inte ett utslag av en organiserad kampanj mot asylsökande utan i de flesta fall verk av lokala oorganiserade personer med rasistiska åsikter. Attackerna mot flyktingförläggningar och asylsökande var i ett antal fall kulmen på en lång historia av fientlighet på orten; lokala protestaktioner, till exempel i form av namninsamlingar mot förläggningen; butiksägare som vägrade låta flyktingar handla i sina butiker; lokala rykteskampanjer etc. De unga män från trakten som slutligen utförde attentaten kan ses som det extremaste uttrycket för en existerande mentalitet

på orten. En studie av motiven bakom attackerna baserad på dem som dömdes – det skall i sammanhanget poängteras att uppklaringsprocenten var mycket låg – visar att motiven kan delas in i tre kategorier:

”Privata motiv” – gärningsmannen uppgav att han själv, någon närstående eller bekant hade blivit bestulen av någon av flyktingarna på orten, eller snarare trodde att flyktingarna låg bakom stölden. Andra motiv i denna kategori är att flyktingarna uppfattats som ”oförskämda” eller ”otacksamma”.

Den andra huvudgruppen är ”frustration och protest”. Gärningsmännen hävdade att de ville ”sätta flyktingpolitiken på agendan”, ”protestera mot den förda flyktingpolitiken” eller ”få människor att vakna upp”.

Den tredje kategorin utgörs av ”hat och avsky”. Gärningsmännen angav motiv som att ”jag tål inte araber” eller ”jag hatar de djävlarerna”. Majoriteten av gärningsmännen var oorganiserade, väletablerade män från trakten.⁵ Dessa processer som börjar på lokal nivå för att sedan spridas är, vilket historien visar, mycket lätta att aktivera, eftersom de har sitt stöd i ett ständigt existerande bakgrundsbrus av fördomsfulla, negativa föreställningar om olika minoritetsgrupper, och de historier som cirkulerar i lokalsamhället reproducerar igenkänningsbara stereotyper av ”de andra” som ”opålitliga”, ”kriminella”, ”bedragare” och ”parasiter” – historierna

är ändlöst desamma även om yttre förhållanden är tidsbundna.

År 2014 har vi åter sett dessa mönstert ta form i samband med det ökande antalet attacker mot fattiga, tiggande EU-migranter. Åter reproduceras – denna gång i ändlösa delningar på sociala medier – de gamla, stereotypa föreställningarna. Återigen inleds symbiosen mellan det oorganiserade och det organiserade, denna gång inte i första hand i form av lokal ryktes-spridning och flygbladsutdelning, utan i form av Facebookgrupper, chat rooms och daglig rapportering på nätbaserade nyhetssidor – men processen är den samma och tidningarna fylls åter med rapporter om attacker, denna gång mot tältläger och tiggande människor.⁶ Exakt hur dessa samband ser ut och vad den digitala revolutionen innebär för dessa förlopp vet vi dock i dagsläget mycket lite om, eftersom det saknas djupgående studier av fenomenet. Det är dock synnerligen angeläget, mot bakgrund av de närmast dagliga attackerna mot fattiga EU-migranter och den ständigt växande floran av antitiggare-grupper på sociala medier som Facebook, att ta fram en detaljerad och fördjupad kunskap om hur dessa samband ser ut – inte minst ur preventions synpunkt.

⁵ Racist Violence and criminal behaviour in Sweden: Myths and reality, i *Terrorism and political violence*, volym 7, spring 1995, nr 1.

⁶ Se t.ex. <http://www.expressen.se/kvallsposten/tio-personer-overfull-sovande-eu-migranter/> <http://www.vf.se/nyheter/karlstad/hotade-infor-demonstration-1>